

Організаційні питання

Поділ класів на групи здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.02 р. № 128. При поглибленому вивченні іноземної мови клас ділиться на групи з 8-10 учнів у кожній (не більше 3 груп); при вивченні іноземної, що не є мовою навчання, а вивчається як предмет – клас чисельністю понад 27 учнів ділиться на 2 групи.

З огляду на те, що майже всі стратегічні документи щодо вивчення іноземних мов, зорієнтовані на Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, більш детально ознайомитися із основними положеннями цього документа можна на сайті <http://www.coe.int>

Безкоштовні онлайн-ресурси для організації дистанційного навчання

Англійська мова

Британська Рада

Навчання різних вікових груп: практичні ресурси, плани уроків тощо

<https://www.teachingenglish.org.uk/resources>

Низка різноманітних коротких курсів для вчителів на FutureLearn

<https://www.teachingenglish.org.uk/training>

Тематичний блог для вчителів: дистанційне навчання

<https://tinyurl.com/y8lesqzd>

Путівник із дистанційного навчання

<https://tinyurl.com/ydgtesy0>

Публікація «Інновації в освіті: дистанційне навчання

<https://tinyurl.com/y8kqp5qz>

Навчальний відео серіал Word on the street (рівень B1, B2)

<https://tinyurl.com/yc44nndh>

Аудіо серіал Big City Small World (рівень B1)

<https://tinyurl.com/rlgq7j2>

Колекція ресурсів для розвитку мовленнєвих умінь

<https://learnenglish.britishcouncil.org/skills>

Граматичний практикум

<https://learnenglish.britishcouncil.org/grammar>

Лексичний практикум

<https://learnenglish.britishcouncil.org/vocabulary>

Express Publishing

Матеріали для сприймання на слух (рівні A2 – B1), плани уроків, формувальне оцінювання

<https://foliobooks.com.ua/ua-teachers-room>

Безкоштовні ресурси для вчителів від видавництва: робочі аркуші, картки, аудіо записи, портфоліо та багато іншого

<https://tinyurl.com/y9dk9nca>

Linguist – Cambridge University Press – MMPublications

Дистанційне навчання (1 – 4 класи):

Quick Minds <https://bit.ly/2xGdCeV>

Super Safari <https://bit.ly/3eH0HtB>

Kid's Box <https://bit.ly/2RXm93H>

Дистанційне навчання (5 – 9 класи):

Eyes Open <https://bit.ly/2zmAS1R>

Think <https://bit.ly/3brzFVe>

Prepare <https://bit.ly/2wXqdK4>

Дистанційне навчання – підготовка до складання Кебриджських екзаменів:

Objective <https://bit.ly/2Y2gDRv>

Compact <https://bit.ly/2RVJ1AA>

Complete <https://bit.ly/2Vs2QBN>

Fun Skills (Starters) <https://tinyurl.com/y9jhesw9>

Fun Skills (Movers) <https://tinyurl.com/ydyx6o8c>

Fun Skills (Flyers) <https://tinyurl.com/y83s43m>

Безкоштовний інтерактивний додаток, аудіо, додаткові ресурси, підручники, книги для вчителя та інше до курсу Quick Minds for Ukraine

<https://tinyurl.com/y77lj6me>

Методичні поради, посилання на платформи для організації дистанційного навчання та інше:

Quizlet <https://tinyurl.com/y8yl7oel>

Kahoot <https://tinyurl.com/y9x5n54z>

Blackboard <https://tinyurl.com/yd5n42a7>

Використання візуальних елементів

<https://tinyurl.com/y8gkyof9>

Дія та взаємодія – важливі складники дистанційного навчання у початковій школі

<https://tinyurl.com/ybhj8jqs>

Відеоуроки Smart Junior for Ukraine для учнів 1-3 класів

<https://tinyurl.com/ybdkm5qv>

Oxford University Press

Навчаємося вдома: вебінари, блоги, корисні поради, ідеї, завдання та інше

<https://tinyurl.com/yesvcuuh>

Вчительські спільноти, вебінари, підписка на професійні розсилки, домашнє читання тощо

<https://tinyurl.com/y91cqxiu>

Оцінювання: активності, які допомагають учням продемонструвати те, що вони знають

<https://tinyurl.com/y7fnqnek>

Адаптивне тестування у вивченні англійської мови

<https://tinyurl.com/y7vn7g66>

Оцінювання глобальних умінь

<https://tinyurl.com/y74fcmzz>

Створення тестів для підлітків

<https://tinyurl.com/y98koce9>

Серія вебінарів для вчителів на тему оцінювання

<https://tinyurl.com/y8tejpna>

Pearson - DINTERNAL EDUCATION

Освітній сайт «Пірсон» Україна

<https://www.pearson.eu/cee/ukraine/homepage/>

Дистанційне учіння та навчання

<https://tinyurl.com/ya5e77wl>

Вебінари та відео тренінги для вчителів англійської мови

<https://tinyurl.com/y9ubavfr>

Ресурси для вчителів

<https://tinyurl.com/yaz5mcch>

Ресурси для учнів

<https://tinyurl.com/y79lec3u>

Освітній проєкт: уроки наживо

<https://tinyurl.com/y9cvmmxx>

MACMILLAN EDUCATION

Початкова школа: <https://macmillanukraine.com/distance-learning/>

Середня та старша школа <https://macmillanukraine.com/distance-learning/>

Відеоінструкції стосовно роботи з онлайн-ресурсами

<https://www.youtube.com/channel/UCy6NceQPLfFGjKuq6l8l-3w/playlists>

Вебінари з експертами по дистанційному навчанню

<https://www.macmillanenglish.com/tr/distance-teaching-and-learning-hub/know-how/webinars>

Уроки для дистанційного навчання:

<http://www.onestopenglish.com/>

Французька мова

Основні інтернет-ресурси з французької мови для різних категорій користувачів, зосереджені на одній платформі

<https://kit-francais.glideapp.io/>

Базовий інтернет-ресурс з французької мови для батьків

<https://tinyurl.com/yazfnkcu>

Базовий інтернет-ресурс для вчителів французької мови

<https://tinyurl.com/y9vvjahb>

Базовий інтернет-ресурс для учнів, навчальний додаток

<https://tinyurl.com/y88q3zv2>

Сайти для безкоштовного вивчення французької мови: для учнів усіх рівнів

<https://tinyurl.com/y8rdoynx>

<https://www.bonjourdefrance.com/>

Безкоштовні онлайн тести для перевірки рівня володіння французькою мовою

<https://tinyurl.com/ydgg4g2t>

<https://tinyurl.com/y9sclmem>

<https://tinyurl.com/yc4a9ehu>

Додатки для вивчення французької мови

<https://www.lingozing.com/fr/>

<https://babadum.com/>

Французька мова для вчителів і учнів

<https://savoirs.rfi.fr/en/apprendre-enseigner>

Безкоштовний навчальний кібержурнал для вивчення французької мови в режимі онлайн

<https://tinyurl.com/ybxslzms>

<https://tinyurl.com/ybgtd3ow>

<https://tinyurl.com/y7xftroq>

<https://espacevirtuel.emdl.fr/>

IFprofsUkraine – соціальна мережа професійного типу, яка об'єднує франкомовних освітян України

<https://ua.ifprofs.org/>

<https://tinyurl.com/y9lzo6hy>

<https://enseigner.tv5monde.com/>

Навчальні матеріали для вчителів французької мови, з використанням актуальних подій у Франції та світі

<https://tinyurl.com/ybxslzms>

<https://tinyurl.com/ybgtd3ow>

<https://espacevirtuel.emdl.fr/>

Допоміжний сайт з вивчення французької мови

<https://www.zerodeconduite.net/>

PROFLE+ – навчальна онлайн платформа для вчителів французької мови

<https://www.ciep.fr/formation/profle-plus>

<http://www.cned.fr/inscription/8PFLEDIX>

Відкриті курси (MOOC) для викладання французької мови

<https://mooc.cavilam.com/>

IFOS навчальна платформа для викладання професійної французької мови

<https://ifos.institutfrancais.com/>

Німецька мова

Дитячий Університет для дітей віком від 8 до 12 років, де вони мають можливість навчатися за трьома напрямками: людина, природа, техніка, а також вивчати німецьку мову

<https://tinyurl.com/y7p7w6sn>

Онлайн-університет JuniorUni для учнів від 12 до 14 років

<https://tinyurl.com/yamzdemt>

Безкоштовна комп'ютерна гра для учнів віком від 8 до 12 років, яка мотивує їх до вивчення іноземних мов, водночас, допомагає оцінити навчальні досягнення учнів

<https://tinyurl.com/ycfap3vw>

Місто слів. Навчальний додаток для опанування лексики рівня A1/A2

<https://tinyurl.com/h2tcz7w>

10 навчальних розділів для опрацювання лексики та граматичних структур на повсякденні теми

<https://tinyurl.com/y9ne2nkk>

Казки з усього світу

<https://tinyurl.com/y78hfalz>

Для вчителів

Безкоштовні вебінари для вчителів німецької мови від Goethe-Institut

<https://tinyurl.com/y8lbfjg6>

<https://tinyurl.com/ychn9gns>

Матеріали для навчання, цікаві ідеї для занять, актуальні теми з методики та дидактики німецької мови

<https://tinyurl.com/yba2l3c5>

Онлайн платформа Goethe-Institut «Німецька в початковій школі»: добірка матеріалів, які можна використовувати, щоб зробити уроки веселими та різноманітними

<https://tinyurl.com/y9srcdx7>

Проект «Lautstark»: різноманітні дидактичні матеріали до теми «Популярна музика із Німеччини»

<https://tinyurl.com/yemrcrfd>

Художні фільми або відеоролики для мотивації учнів у процесі навчання

<https://tinyurl.com/y7laq7l4>

Дидактичні матеріали з літератури

<https://tinyurl.com/yc4993cf>

Освітня галузь «Суспільствознавство».

Історія. Правознавство. Громадянська освіта

Історія

Основним документом для визначення та формулювання теми й очікуваних результатів кожного уроку, орієнтиром для добору методичних прийомів навчання, шаблоном критеріїв оцінювання результатів пізнавальних зусиль школярів слугує освітня програма закладу освіти, складовою якої є навчальна програма. Пояснювальна записка до програми визначає мету шкільної історичної освіти, окреслює й деталізує компетентнісний потенціал предмета, інтегровані, міжпредметні та предметні змістові лінії, містить указівки щодо організації навчання.

У 2020/2021 навчальному році чинними є такі навчальні програми:

Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Історія України. 5–9 та 10-11 класи» (наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2019 № 236).

Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Всесвітня історія. Історія України (інтегрований курс). 6 клас» (наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2019 № 236).

Н

а

в

ч

а

т

Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Всесвітня історія. 10–11 класи» (рівень стандарту, профільний рівень) (наказ Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407).

Навчальні програми для 5-9 класів розміщено на сайті МОН за покликаннями (<https://goo.gl/GDh9gC>), для 10-11 класів – за покликанням (<https://goo.gl/fwh2BR>)

Для учнів 10 - 11 класів Міністерством рекомендовано для вивчення інтегрований курс «Історія: Україна і світ», а також 2 окремі курси “Історія України” та “Всесвітня історія”.

Відповідно до чинних програм вивчення навчальних предметів «Історія України» і «Всесвітня історія» може відбуватися паралельно або послідовно. Для підвищення ефективності навчання, зокрема розподілу навчального часу, програма пропонує синхронізувати вивчення історії України та всесвітньої історії, зокрема у 7-11 класах. Перехід до синхронізованого навчання може відбутися впродовж навчального року, наприклад, на початку семестру. Учитель може використовувати пропонувані навчальною програмою таблиці синхронізації або вносити в них доречні зміни.

Історична освіта в закладах загальної середньої освіти реалізується за допомогою предметів і курсів інваріантної та варіативної частини навчального плану освітньої програми закладу, а в старших класах – подальшого вивчення предметів і курсів за вибором відповідно до одного із визначених рівнів: рівень стандарту – обов’язковий мінімум змісту навчального предмета, рівень профільної підготовки – поглиблений зміст, що передбачає орієнтацію на майбутню професію.

Основою організації змісту історичної освіти є принципи:

- синхронного вивчення двох взаємопов’язаних навчальних предметів – історії України та всесвітньої історії;
 - лінійно-хронологічної побудови навчальної історичної інформації відповідно до загально визнаної періодизації історії: стародавня, середньовічна, нова та новітня з акцентом на історії ХХ-початку ХХІ століть;
 - проблемно-тематичного підходу до організації змісту навчання та відмови від країнознавчого принципу; багатовекторності – вивчення різних вимірів історії: соціального, економічного, етносоціального, політичного, культурного, релігійного, технічного, гендерного, просторового; аналіз подій та явищ з точки зору різних суб’єктів історичного процесу та різної інтерпретації історичних подій;
 - збалансованості у висвітленні загальнонаціональної, регіональної та локальної історії;
 - поєднанні оглядового, тематичного та поглибленого вивчення.
- Пріоритетами в змісті історичної освіти, як і раніше, залишаються:
- історія країн і народів, тісно пов’язаних з історією України у різні часи;
 - антропологізація історичного минулого, зосередження уваги на різноманітних проявах буття людини;

- показ поліетнічності та багатокультурності через історії людських спільнот, що населяли/населяють територію України, та їх взаємодію;
- виважений й неупереджений розгляд контроверсійних та дражливих тем в історії України, Європи та світу;
- збалансований виклад політичної, соціально-економічної історії та історії культури;
- вивчення історії демократичних ідей, етапів становлення та розвитку інституту прав людини й громадянського суспільства.

У системі шкільної історичної освіти у 5 класі традиційно викладається пропедевтичний курс історії. Його зміст спрямовано на досягнення загальної мети шкільної історичної освіти: формування в учнів самоідентичності та почуття власної гідності на основі осмислення соціального й морального досвіду минулих поколінь, розуміння історії і культури України в контексті загального історичного процесу.

Зміст програми *інтегрованого курсу для 6 класу* побудовано на основі цивілізаційного підходу до розуміння історії стародавнього світу, що уможлиблює інтегрувати навчальний матеріал навколо поняття європейської цивілізації, формування якої розгорталось й на теренах України.

Окремої уваги потребує аналіз особливостей *викладання історії в 7 класі*. У 2020/2021 навчальному році учні/учениці 7 класів навчатимуться за новими підручниками «Всесвітня історія» та «Історія України». Нові підручники поєднують здобутки та вимоги сучасних історичної та педагогічної наук, орієнтують учительство та учнівство на загальнонауковий підхід до історії Середньовіччя як епохи, що закладає основи сучасної цивілізації, ознайомлення учнів із достовірними фактами та їх інтерпретацією з метою формування цілісного наукового світогляду.

У 7 класі має бути продовжена системна робота із формування в учнівської молоді критичного мислення, розуміння впливу історії на подальші події та сучасність; виховання патріотизму, любові до України та поваги до історії, культури, традицій її сусідів, сприйняття базових людських цінностей.

Мотивація до навчання та вивчення історії може базуватися на багатьох чинниках.

Актуалізація змісту навчального матеріалу історії Середніх віків, передбачає, зокрема таке.

«Персоналізація», «залюднення» історії через життєпис різних історичних осіб – не тільки державних, політичних діячів/діячок і воєначальників, але й мислителів, діячів культури, представників різних верств населення, дотримуючись за можливості гендерного балансу (з урахуванням специфіки історичної доби); зображення історії особистих успіхів і поразок людей, здобуття досвіду та подолання перешкод.

Демонстрація витоків сучасних ідей, соціально-економічних явищ, технічних та технологічних винаходів, традицій повсякденного життя, тенденцій розвитку культури тощо з доби Середньовіччя. Учні(-ниці) мають переконатися

в тому, що вплив подій та явищ Середньовіччя ми бачимо сьогодні – в сучасних містах і селищах, що розвинулися із середньовічних; назв і топонімів минулої доби; походження сучасних народів і мов; тенденцій розвитку ідей і мистецтва, особливу увагу приділяючи формуванню гуманізму, традицій Відродження.

Показ взаємозв'язку історії та сучасності має бути продемонстрований на цікавих фактах і явищах; особливо цінними з них є ті, які відображають зв'язок української та всесвітньої історії.

Наприклад: *Британський ресурс Business Financing 6 лютого 2020 р. надрукував цікавий огляд щодо найстаріших компаній світу, які функціонують дотепер. У публікації зазначається, що Дрогобицький солевиварювальний завод є найстарішим підприємством України, що продовжує функціонувати і в наші дні. Його вважають одночасно й найстарішим підприємством Східної Європи. Історія заводу сягає своїм корінням 1390 року, яким датується перша вціліла згадка про нього в історичних джерелах: тоді намісник Галичини Владислав Опольчик обдарував галицьке архієпископство десятиною солі з Дрогобича. Втім, є й поки історично не доведена дата – 1250 рік, відповідно до якої начебто безперервно працює Дрогобицька жуна (солеварня).*

Частина навчального матеріалу з історії має базуватися на літературних прикладах, апелюванні до творів мистецтва та архітектури, зокрема віднесених до Світової спадщини ЮНЕСКО (архітектурний ансамбль Софійського собору та монастирський комплекс Києво-Печерської Лаври; Аахенський собор), історичні центри сучасних міст, серед яких – Венеція, Краків, Львів, Прага, Флоренція та ін.

Виклад «готової інформації» варто застосовувати лише в невеликому обсязі і тоді, коли учні не можуть самостійно розв'язати певну навчальну проблему. Учні мають вчитися зіставляти різні факти і точки зору, формувати власні думки та мати можливість висловлювати їх, критично співвідносити їх з джерелами інформації, думками однокласників і вчителя. Цьому сприяє доброзичлива атмосфера в учнівському колективі та толерантність у стосунках, насичення процесу навчання історії «проблемними ситуаціями», розвиток учнівської допитливості та уяви, створення в учнів стимулів до навчання, самоосвіти, орієнтація навчального процесу на формування певних компетентностей, закладених в Концепції Нової української школи і отримання учнями позитивного освітнього результату.

Викладання історії Середньовіччя має базуватися на сучасній методології, з урахуванням досягнень сучасної історичної науки. При цьому важливо дотримуватися принципів історизму, не застосовувати до середньовічної доби поняття та суспільно-історичні категорії, що характеризують сучасний стан розвитку людської цивілізації.

Треба усвідомити неможливість застосування до епохи IX – XV ст. історико-політичних категорій епохи національної ідентичності та національних держав. У період Середньовіччя провідними були фактори релігійної та конфесійної, станової приналежності тощо.

Наприклад, для руської князівської знаті XIV ст. значно ближчими були представники шляхетських кіл Королівства Польського, аніж власні руські селяни чи міщани.

Вчитель має забезпечити учнів від некоректного «перенесення» на добу Середньовіччя геополітичних інтерпретацій та означень XXI ст., зокрема воєнного захоплення територій як «агресії», «анексії», «окупації». Середньовічні військові зіткнення, що увійшли до джерел як «битви», інколи перетворюються у нашій уяві на картини, співрозмірні масштабам баталій Другої світової війни.

Варто зазначити, що для очільників держав, володарів IX – XV ст. надзвичайно важливою буда відповідна династична та прецедентна легітимація, що, певною мірою, виконувала роль відповідника сучасного міжнародного публічного права. Саме тому таку важливу роль для епохи Середньовіччя відігравала так звана шлюбна дипломатія. Наприклад, однією з найбільш поширених у навчальній літературі інтерпретацій подій 988 р. в історії Русі-України є трактування дії князя Володимира Святославовича як прагнення централізувати свою державу на основі єдиної монотеїстичної релігії. При цьому часто нехтують питанням династичної складової «хрещення Володимира». Адже саме завдяки шлюбу із представницею імператорської родини Візантійської (Східної Римської імперії) руський князь змінював свій статус та ставав причетним до політичного, релігійного та культурного спадку Імперії. Це, у свою чергу, підносило Рюриковичів з-посеред інших династій, що виводили своє коріння з язичницького (тобто «варварського») минулого Центрально-Східної Європи та надавало додаткового сакрального значення Києву та його князівському престолу.

Інший приклад – хибне трактувати приєднання Галичини до Угорського та Польського королівств, а Волині та Київщини до Великого князівства Литовського у XIV ст. як агресії, анексії чи окупації. Адже кожен із володарів, який перебував в родинних зв'язках із руськими князями, згідно уявленнями середньовічної доби, мав право на частину родинного спадку.

Натомість необхідно показати своєрідність та особливості середньовічного суспільства і тенденції його розвитку: особливу увагу приділити релігійному чиннику, ролі церкви в історії Середньовіччя. Учні мають уявити особливий спосіб мислення людини середньовічної доби, яка сприймала світ, що її оточував, події, процеси і явища як продовження «Небесного сценарію», викладеного у Священному Писанні, від створення Світу до його Кінця. Для людини епохи Середньовіччя біблійні сюжети були такою ж реальністю, як і щоденні практики. З огляду на це, вчинки середньовічних володарів, їхнє відображення у текстах хронік (літописів) набували додаткового значення – «своєрідного продовження Божого провидіння» (наприклад, згадка у зведенні *Повісті минулих літ імен 12 синів Володимира Великого*, що було прямою аллюзією на біблійний сюжет із 12 апостолами та Ісусом Христом, та мало підкреслювати значення Хрещення для історії Русі). Відповідно аналіз

літописних сюжетів України-Русі без звернення до основних біблійних сюжетів матиме неповний характер.

Важливим завданням є вилученні зі змісту курсу історії Середньовіччя радянських і пострадянських історичних міфів і фальсифікацій. Серед особливо небезпечних перекручень історії є змішування понять «Русь» і «Росія», найменування русів «росіянами» за багато століть до виникнення Російської держави. Відповідно, не можна слідувати радянським традиціям у зображенні певних історичних осіб (наприклад, Александра Невського) та міфологічному описанні певних подій (заснування Москви, або «битви на Чудському озері» тощо).

У вивченні курсу «Історія України» важливо показати витoki української нації, української державницької традиції, духовності та культури, уникаючи при цьому, як зазначалося вище, механічного «перенесення» сучасних суспільно-політичних явищ і духовних традицій на добу Середньовіччя. На основі вивчення історичного матеріалу в учнів можуть формуватися різні і водночас органічно поєднані образи Русі-України як важливого суб'єкта європейського історичного процесу, «щита Європи» та її культурного осередка тощо.

Разом із тим, необхідним є зображення середньовічного минулого України як історії усіх народів, які проживали на сучасних українських теренах, з особливою увагою до джерел формування кримськотатарського та інших народів, для яких Україна є історичною батьківщиною.

Прикладами мультиетнічної та полікультурної взаємодії в історії України IX – XV ст. можуть слугувати міські центри Русі-України, а згодом міста Королівства Польського, Великого князівства Литовського, Кримського ханства на сучасних українських теренах. Підвалини політики релігійної толерантності, особливо виразної за часів правління польського князя Болеслава Побожного (1239 – 1279) та короля Казимира III Великого (1333 – 1370), вигідно вирізняла цей регіон Європи у порівнянні із релігійними переслідуваннями, що були властивими для тогочасних Іспанії, Франції та Німеччини. Позитивним прикладом того, як толерантність та обмеження дискримінації сприяють економічному, соціальному та культурному розвитку є історія поступу одного із найбільших міських центрів Європи – Львова.

У змісті курсу «Всесвітня історія» важливим є простеження взаємозв'язку історії різних країн, насамперед європейських, з історією України через міжнародну торгівлю і війни; династичні зв'язки і культурний обмін; життєвий шлях історичних осіб тощо.

Особливу увагу варто приділити країнам та спільнотам, які були і є сусідами України. Мультиетнічність та поліконфесійність сучасного українського суспільства зумовлює потребу врахування цінностей та традицій, в тому числі релігійних, представників різних спільнот. У зв'язку з цим учні за допомогою вчителя мають шукати відповіді на складні питання історії виникнення ісламу та ролі християнства в Європі, передумови і прояви

релігійної нетерпимості і гонінь на євреїв, арабів тощо; причини і наслідки Хрестових походів, інквізиції та ін.

При вивченні історії у 7 та 8 класах у добрій нагоді вчителю може стати посібник «Нариси із історії Криму. Додаткові матеріали для вчителя історії (7 та 8 кл.)» / Цалик С.М., Мокрогуз О.П., Волошенюк О.В. / За редакцією Волошенюк О. В., Іванова В.Ф. — Київ: АУП, ЦВП, 2019. — 71 с.

Першим посеред низки аргументів, якими Росія виправдовує анексію Криму є нібито приналежність півострова до етнічних «слов'янських земель». Цей посібник містить матеріали до уроків історії (7 та 8 кл.) і показує, як провадилася цілеспрямована політика Російської імперії, спрямована на створення несприятливих умов для кримськотатарського населення, і навпаки, — сприятливих для росіян.

Публікація доступна за таким посиланням <https://www.aup.com.ua/dodatkovyi-materiali-do-urokiv-istorii/>

Очевидно, що вивчення історії Середніх віків у 7 класі має базуватися на чинній державній Програмі, враховувати реформи і зміни відповідно до концепції «Нової української школи». Учень знаходиться у центрі навчального процесу, а його головним організатором і провідником був і залишається вчитель, який займається постійним професійним розвитком та особистісним самовдосконаленням.

З метою набуття учнями історичної та інших компетентностей, відповідно до державних вимог до освітньої підготовки учнів, окремою структурною складовою програми є практичні заняття. Під час таких занять учитель виступає як консультант і радник у процесі самостійної роботи учнів, надаючи їм потрібну допомогу відповідно до віку та пізнавальних можливостей. Порядок проведення практичних занять та оцінювання їхніх результатів залишається в компетенції вчителя.

Практичні заняття можуть бути реалізовані в двох варіантах за вибором учителя чи учнів). Перший варіант – як метод під час опрацювання нового матеріалу, узагальнення (в класі чи вдома) з презентацією результатів роботи в класі, перевірки домашнього завдання або другий варіант – як окремий вид уроку. Оцінювання результатів пізнавальної діяльності учнів на такому уроці відбувається на розсуд учителя. Для першого варіанту укладачі програми й автори підручників запропонували орієнтовні теми і завдання, для другого – автори деяких підручників скомпонували відповідні параграфи.

У 2020/2021 навчальному році учні 10-11 класів продовжать вивчати курси «Історія України» та «Всесвітня історія». Частина старшокласників продовжить навчатися за програмою інтегрованого курсу «Історія: Україна і світ», який запроваджено в навчальний процес у 2018 році.

Як і в попередні роки, у старших класах вивчення історії спрямоване на формування вміння інтерпретувати історію України як частину світового політичного, економічного, соціального та культурного простору, пояснювати й аналізувати взаємодію української та світової історії, навчити старшокласників

виокремлювати й аналізувати виклики, які поставали й постають перед державами, народами, суспільством упродовж ХХ і на початку ХХІ століть. У цілому курси спрямовано на реалізацію засад компетентісно орієнтованого навчання історії, зокрема розвиток та удосконалення критичного й творчого мислення.

Під час викладання історії в старших класах важливо підпорядковувати навчальні завдання актуалізації змістових ліній, які формують ціннісні та світоглядні орієнтації учнівства, як-то інформаційне середовище, екологічна безпека та сталий розвиток, громадянська відповідальність, підприємливість та фінансова грамотність, здоров'я та безпека, цінності й моральність, культурна самосвідомість.

Принципово важливо не тільки включати історію України у світовий, насамперед європейський історичний та політичний контекст, але й показувати, як Україна цей контекст творила і творить.

Важливо зорієнтувати старшокласників на результативну діяльність, зокрема дослідницько-пошукову і творчу роботу.

У 10–11-х класах навчальна програма з історії України та всесвітньої рекомендує проведення практичних занять, виконання навчальних проєктів, написання есе. В інтегрованому курсі «Історія: Україна і світ» виконання учнями/ученицями вказаних видів робіт є обов'язковим компонентом навчально-пізнавальної діяльності на уроці.

У програмі курсу до кожної теми подано орієнтовну тематику практичних занять, навчальних проєктів і/або есе. Вони мають на меті спонукати учнів/учениць до занять історичною біографістикою, створення портретів історичних особистостей, підтримувати інтерес до родинних історій, формувати вміння шукати інформацію і працювати в групах. Проєкти й есе можуть виконуватися за вибором як учителя, так і учнів/учениць, як у класі, так і вдома, але з обговоренням результатів на уроці.

Учитель може самостійно планувати навчальну роботу, вибудувати власний алгоритм роботи з учнями, зокрема акцентувати на певних навчальних цілях, змістових елементах, розширювати коло історичних діячів, змінювати послідовність вивчення матеріалу в межах розділів, додавати матеріал з історії рідного краю, доповнювати тематику практичних занять, творчих робіт тощо. Для практичного заняття, проєкту, есе учитель може обрати іншу тему, розробити пізнавальні завдання, що ґрунтуються на самостійно підібраній джерельній базі. Пропоновані учням завдання мають бути аналітичними, зорієнтованими на очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності, сприяти освоєнню учнями ключових компетентностей, формуванню розуміння зв'язку між минулим і сучасністю.

У програмі інтегрованого курсу немає розподілу навчальних годин за розділами. У межах загальної річної кількості годин учитель самостійно визначає час для роботи над кожним розділом програми, дбаючи при тому про досягнення повноти завдань, що визначені як очікувані результати учіння. Слід

врахувати, що програма курсу спрямована на те, аби учні могли досягати навчальних цілей на основі опрацювання менших обсягів інформації (за рахунок внутрішньої й зовнішньої інтеграції). Плануючи курс, доцільно виділити навчальний час (у межах уроку, окремими уроками) на вивчення історії рідного краю.

Сьогодні на уроках історії вчителі послуговуються розмаїттям інформаційних ресурсів. Візуальні історичні джерела, аудіо-, відео-, електронні (он- чи офлайн) матеріали та засоби навчання, соціальні мережі, беззаперечно, зацікавлюють і мотивують до навчання, підвищують його якість.

22 листопада 2020 р. (традиційно – у четверту суботу листопада) в Україні відзначається *День пам'яті жертв Голодомору*.

Відзначаючи роковини Голодомору 1932 – 1933 рр. – геноциду українського народу, особливу увагу слід приділити набуттю учнями конкретно-історичних знань та осмисленню обставин виникнення, перебігу та наслідків сталінської політики творення голоду.

Важливим є також поєднання класних та позакласних заходів для активізації потенціалу педагогіки партнерства, поєднання зусиль вчителів-батьків-дітей для кращого осмислення й передачі пам'яті про голод-геноцид з погляду виховання усвідомлення цінності власної держави, демократичних свобод, а також соціальної активності та відповідальності.

Навчальні заклади у 2020/2021 навчальному році можуть долучитися до Всеукраїнського конкурсу учнівських робіт імені Лідії Коваленко і Володимира Маняка. Його вже традиційно проводитиме Інститут історії України НАН України у співпраці з Міністерством освіти і науки України, за підтримки Науково-освітнього консорціуму вивчення Голодомору (HREC) при Канадському інституті українських студій Альбертського університету.

29 вересня 2019 р. в Україні відзначатиметься День пам'яті жертв Бабиного Яру, який став символом Голокосту та інших злочинів нацизму на окупованій території України та Східної Європи (за два дні 29 та 30 вересня 1941 р. у Бабиному Ярі, урочищі на північно-західній околиці Києва, розстріляли майже 34 тисячі євреїв. Тут же нацисти розстрілювали ромів, радянських військовополонених, українських націоналістів та інших «ворогів рейху»).

27 січня 2020 р. в Україні та світі, відповідно до Резолюції Генеральної асамблеї ООН 2012 року, відзначається Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту (саме в цей день у 1945 р. війська 1-го Українського фронту увійшли до нацистського табору смерті Аушвіц, який став символом Голокосту та інших нацистських злочинів).

Вивчення історії Голокосту здійснюється, за рекомендаціями Ради Європи та інших міжнародних організацій, як складова української, європейської та світової історії. Це забезпечується на уроках з історії України та всесвітньої історії, а також у позакласній та позашкільній роботі. Зокрема, Міністерством освіти і науки України затверджені Програми для факультативних, спеціальних курсів, курсів за вибором з історії Голокосту.

У рамках реалізації спільного проєкту Яд Вашем та Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума» за підтримки Міністерства освіти і науки України «Вивчення Голокосту для формування атмосфери толерантності» вчителі, методисти, а також учні закладів загальної середньої освіти можуть брати участь у всеукраїнських та міжнародних семінарах з історії Голокосту; пересувних (мобільних) освітньо-музейних виставках; конкурсах творчих робіт «Уроки війни та Голокосту – уроки толерантності»; міжнародних молодіжних проєктах «Ковчег», «Оливкове дерево» та інших. Додаткова інформація щодо зазначених заходів міститься на сайті Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума».

26 лютого з метою вшанування мужності і героїзму громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території — в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, в Україні відзначатиметься День спротиву окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. 26 лютого 2014 року в місті Сімферополі відбувся мітинг на підтримку територіальної цілісності України за участю кримських татар, українців та представників інших національностей. (Указ Президента України №58/2020 <https://www.president.gov.ua/documents/582020-32537>).

18 травня 2021 р., відзначатимуться 76-ті роковини депортації кримських татар та інших народів Криму – болгар, вірмен, греків, італійців, німців, ромів (чингине). 18 травня 1944 року розпочалася радянська операція з депортації кримських татар. Цей день відзначають також як День боротьби за права кримськотатарського народу.

Впродовж кількох останніх років в Україні реалізується проєкт IREX «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність», що спрямований на розвиток критичного сприйняття інформації. Інфомедійна грамотність розглядається як комплекс знань, умінь та навичок, які можна і треба розвивати не окремим предметом, а в межах фактично кожного предмета і будь-якої теми. Зокрема це стосується історії України та всесвітньої історії. Історія має величезний простір для інтеграції у кількох напрямках. По-перше, це розвиток вміння працювати з джерелами і першоджерелами інформації, розуміння, якому джерелу можна довіряти, вміння ефективно шукати і перевіряти інформацію. Це базове вміння, яке тим не менш, може викликати труднощі у будь-якому віці, не лише у підлітків, через засилля інформації сьогодні. В рамках вправ IREX учні шукають і аналізують інформацію про історичні постаті, події, і розуміють, чому далеко не кожен сайт у видачі Google може бути достовірним. По-друге, вправи в межах історії допомагають розвивати вміння розпізнавати маніпуляції, адже історія сьогодні часто використовується для дезінформації і пропаганди, історичні факти можуть перекручуватись свідомо чи несвідомо. Як не потрапити на гачок такої неправдивої інформації і завжди спиратись на факти – це те, чому учні навчаються. По-третє, велика частина вправ з історії спрямована на аналіз історичних візуальних джерел: карикатур, плакатів, листівок – учні аналізують символи та образи, і як вони можуть застосовуватись так само і сьогодні. Серед

інших матеріалів рекомендовані конкретні кейси із наслідками вживання мови ворожнечі, оскільки деякі політики чи лідери думок часто застосовують мову ворожнечі та «навішування ярликів» для поляризації суспільства, нагнітання емоцій та протиріч, зокрема у соціальних мережах. Тож одержані знання допомагають учням розпізнавати таку лексику в інформаційному середовищі, не потрапляти під її вплив, і приймати рішення, ґрунтуючись на якісній інформації в першу чергу.

Загалом, матеріали проєкту допомагають вчителям краще розкрити навчальні теми, передбачені навчальними програмами. Використання інтерактивних методик та додаткових вправ із використанням різних сучасних методів роботи, допомагають зацікавити учнів, залучити в навчальний процес і розвинути не тільки знання теми, але й навички аналізу, критичного мислення, медіаграмотності, тощо. Також, під час виконання розроблених вправ, учні вчаться презентувати, працювати в групах, створювати плакати, схеми та розвивають інші практичні навички, які будуть корисними їм у майбутньому навчанні та роботі. Матеріали, розроблені в рамках проєкту, розміщені на сайті МОН.

Міністерством рекомендовано посібник «НАТО — сила, що захищає мирних громадян». Він створений задля того, щоб зробити натознавство елементом викладання історії, політології та громадянської освіти в закладах загальної середньої освіти. Посібник має діалогічно-практичну спрямованість, може використовуватись під час перепідготовки вчителів. Вправи і завдання посібника можуть бути використані як під час вивчення курсу за вибором, так і під час проведення виховних годин, занять гуртків юних істориків і журналістів <http://natodef.gromadosvita.org.ua/downloads/nato-defender.pdf>
<http://natodef.gromadosvita.org.ua/index.html>

З метою набуття школярами історичної та інших компетентностей, відповідно до державних вимог до загальноосвітньої підготовки учнів, окремою структурною складовою програми вперше стають спеціальні уроки – практичні заняття. Під час практичного заняття вчитель виступає як консультант у процесі самостійної роботи учнів, надаючи їм необхідну допомогу відповідно до віку та пізнавальних можливостей. Питання порядку проведення практичних занять та оцінювання їхніх результатів залишається в компетенції вчителя.

У зв'язку з епідеміологічною ситуацією, що склалася в Україні, Міністерство освіти і науки України (лист МОН від 16.04.2020 № 1/9-213 «Щодо проведення підсумкового оцінювання та організованого завершення 2019-2020 навчального року») рекомендує організувати на початку 2020/2021 навчального року проведення вхідного оцінювання учнів для планування роботи із систематизації, узагальнення та закріплення навчального матеріалу, який опрацьовувався дистанційно. Тому в календарно-тематичному плануванні слід визначити для такої роботи достатньо навчального часу і оптимально ущільнити новий зміст.

З історії не передбачено обов'язкових письмових узагальнювальних чи контрольних робіт. Формати (усні, письмові, електронні, комбіновані) завдань для уроків узагальнення та/або тематичного контролю учителі обирають на власний розсуд. Оцінювання досягнень навчальної діяльності здобувачів освіти на уроці узагальнення відбувається на розсуд педагогічних працівників. На уроці тематичного контролю оцінюються результати виконання завдань усіх присутніх учнів. Виставлені бали за такі уроки допомагають визначити перебіг динаміки пізнавальної діяльності учнів та об'єктивно здійснювати тематичні, а згодом і семестрові оцінювання. При виставленні тематичної оцінки враховуються всі види навчальної діяльності, що підлягали оцінюванню протягом вивчення теми.

Компетентнісно орієнтована концепція навчання покликана змістити наголоси у співвідношенні навчання й учіння. Зокрема, для учнів/учениць процес засвоєння і запам'ятовування знань має поступитися місцем діяльнісному пізнанню і завершуватися (у закладі загальної середньої освіти) не стільки обсягом здобутих, завчених знань, скільки сформованими вміннями, навичками, досвідом, ставленням.

Підручники, навчальні й методичні посібники (у тому числі електронні), робочі зошити з друкованою основою, зошити для контролю та/або корекції навчальних досягнень, атласи, контурні й настінні карти, інші дидактичні та наочно-навчальні посібники, якими користуються в навчальному процесі, повинні мати гриф Міністерства освіти і науки України.

Упродовж 2020/2021 навчального року в Україні традиційно відзначатимуть роковини чисельних історичних подій. Бажано, щоб вони знайшли відображення як на уроках історії, так і в позаурочний час.

На другу половину 2020 року припадають такі ювілейні дати:

- 100-річчя Холодноярської республіки (1920);
 - 30 років від дати проголошення Декларації про державний суверенітет України (16.07.1990);
 - 75 років від дати перемоги над нацизмом у Другій світовій війні (02.09.1945);
 - 100 років від дати утворення Української військової організації (вересень 1920);
 - 30 років від дати початку студентської революції «на граніті» (02.10.1990);
 - 100 років від дати народження Султана Амет-Хана (1920–1971);
 - 120 років від дати народження Катерини Білокур (1900–1961).
- У 2021 р. святкуватимемо:
- 1010 років від дати заснування Софійського собору в місті Києві (1011);
 - 460 років від дати видання Пересопницького Євангелія (1561);
 - 440 років від дати видання Острозької Біблії (1581);
 - 360 років від дати заснування Львівського національного університету імені Івана Франка (20.01.1661);

- 100 років від дати завершення Української революції (1917–1921);
- 370 років від дати звитяжної битви козацького війська поблизу Берестечка (28.06–10.07.1651);
- 310 років від дати заснування Олешківської Січі (1711);
- 160 років від дати смерті Тараса Шевченка (10.03.1861) та 160 років від дати його перепоховання в місті Канів (22.05.1861);
- 110 років від дати заснування скаутської організації «Пласт» (1911);
- 35 років від дати аварії на Чорнобильській атомній електростанції (26.04.1986);
- 30 років від дати ухвалення Верховною Радою України Акта проголошення незалежності України (24.08.1991);
- 30 років від дати проведення Всеукраїнського референдуму щодо підтвердження незалежності України (01.12.1991);
- 150 років від дати народження Лесі Українки (1871–1913);
- 150 років від дати народження Василя Стефаника (1871–1936).

Для належної організації навчання історії та відзначення віхових подій учителі/вчительки можуть скористатися офіційними Інтернет-сторінками державних установ, громадських організацій та інституцій. Це зокрема:

Український інститут національної пам'яті <https://uinp.gov.ua>;

Інститут історії України НАН України <http://history.org.ua>;

Громадський проєкт «ЛІКБЕЗ. Історичний фронт» <http://likbez.org.ua>;

Історична правда <https://istpravda.com.ua>;

Україна Incognita <http://incognita.day.kyiv.ua>;

Електронний архів українського визвольного руху <http://avr.org.ua>

Правознавство

Правознавство як навчальний предмет сприяє особистісному розвитку і творчій самореалізації кожного учня через визнання загальнолюдських цінностей, здатність розуміти й оцінювати правові явища та процеси, формування критичного мислення, аналіз життєвих ситуацій відповідно до чинних правових норм.

У 2020/2021 навчальному році чинними є навчальні програми:

«Основи правознавства. 9 клас» (наказ Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804). Програму розміщено на офіційному вебсайті Міністерства за покликанням (<https://goo.gl/GDh9gC>)

«Правознавство (профільний рівень).10-11 класи» (наказ Міністерства освіти і науки України від 14.07.2016 № 826 і наказ Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407). Програму розміщено на офіційному вебсайті Міністерства за покликанням (<https://goo.gl/fwh2BR>)

Навчальні програми конкретизують зміст та вимоги до загальноосвітньої підготовки учнів/учениць із навчального предмета «Правознавство».

Правознавство є тим навчальним предметом, засобами якого забезпечується законодавче і практичне підґрунтя впровадження наскрізних змістових ліній, які інтегрують ключові і загальнопредметні компетентності.

Концепція наскрізної лінії «Громадянська відповідальність» є стрижнем навчальної програми «Правознавство». Саме засобами цієї навчальної дисципліни формуються загальнолюдські цінності, як то верховенство права, демократія, права і свободи людини та інші.

У процесі вивчення правознавства особливу увагу варто приділити правам людини як наскрізному компоненту всіх навчальних дисциплін.

Освіта відіграє ключову роль у формуванні культури демократії. Компетентними європейськими організаціями, зокрема Радою Європи, розробляються і впроваджуються базові документи для забезпечення сталості демократичних процесів у суспільстві. Таким документом, наприклад, є Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини.

В основу предмета «Правознавство» покладено компетентнісний підхід, що корелюється з основними ключовими компетентностями, визначеними Концепцією Нової української школи.

Показником рівня освіченості за курсом правознавства є правова предметна компетентність учнів. Правова компетентність – це сукупність набутих учнями правових знань, предметних умінь, сприйняття та розуміння важливості загальнолюдських цінностей, ставлень.

Складниками правової предметної компетентності є:

- інформаційна компетенція: уміння учнів працювати з правовими документами; користуватись підручником, довідковою літературою, мережею Інтернет для самостійного пошуку правової інформації; користуватись зразками юридичних документів;

- логічна компетенція: уміння учнів пояснювати та застосовувати правові поняття, аналізувати правові явища, процеси, визначати причинно-наслідкові зв'язки;

- діяльнісно-процесуальна компетенція: уміння учнів використовувати правові знання для виконання практичних завдань, аналізу правових ситуацій й розв'язання правових задач; здійснювати й пояснювати вибір моделі поведінки в життєвих ситуаціях на підставі норм права й положень законодавства; усвідомлювати відповідальність за власну поведінку;

- аксіологічна компетенція: уміння висловлювати власні оцінні судження, оперуючи такими категоріями як право, демократія, свобода, гідність, відповідальність, права людини; формулювати аргументовану думку щодо суспільних проблем та державних реалій, пов'язаних із правом.

Курс «Основи правознавства» вивчається у 9 класі впродовж одного навчального року в обсязі 1 година на тиждень (35 годин). Зміст навчального предмета відповідає віковим особливостям учнів і сучасним освітнім викликам.

У типовій освітній програмі для вивчення профільного рівня предмета «Правознавство» для 10-11 класів передбачено 3 години на тиждень (105 годин на рік).

У програмі профільного рівня відсутній розподіл навчальних годин за розділами. У межах загальної річної кількості годин учитель самостійно

визначає час для роботи над кожним розділом, темою програми, дбаючи про досягнення очікуваних результатів.

Окремою структурною складовою програм є практичні заняття, які сприяють формуванню в учнівства вміння практичного застосування окремих положень законодавства. Кожне практичне заняття є тематичним і має певне змістове наповнення відповідно до контексту конкретної теми.

На практичних заняттях доцільно використовувати дослідницькі методи та метод проблемного викладу. Відповідно до сучасних підходів учитель не сам пропонує проблему, а визначає її спільно з учнями. Також спільно потрібно виробити критерії оцінювання роботи. Під час цих уроків діяльністю учителя є організація процесу та сприяння, допомога молоді під час розв'язання проблем.

Серед інформаційних ресурсів для проведення практичних завдань, зокрема з акцентом на права людини, потрібно використовувати напрацювання міжнародних організацій, таких як ООН, Рада Європи та ОБСЄ, які розміщено у відкритому доступі у мережі Інтернет.

Оцінювання є невід'ємною частиною процесу навчання. Основною метою оцінювання учнів є не перевірка і контроль, а забезпечення зворотного зв'язку вчителя з учнями. Тому в організації щоденного освітнього процесу потрібно застосовувати не тільки поточне, а і формувальне оцінювання (тобто оцінювання для навчання), яке передбачає надання учням підтримки, коригує засоби та методи навчання у випадку виявлення їх неефективності, визначає подальші цілі.

Формувальне оцінювання, метою якого є відстеження особистісного розвитку учнів, процесу опанування ними навчального досвіду як основи компетентності, забезпечення індивідуальної траєкторії розвитку особистості, є невід'ємним складником процесу та здійснюється постійно. Серед шляхів формувального оцінювання вчитель може організувати самооцінювання та взаємооцінювання учнями успішності роботи.

Крім вище зазначених видів оцінювання вчитель застосовує підсумкове оцінювання (тематичне, семестрове та річне). Підсумкова оцінка за семестр виставляється з урахуванням результатів тематичного оцінювання.

Невід'ємною складовою роботи вчителя правознавства є моніторинг стану сучасного законодавства, відслідковування його поточних змін і трансформацій. Особливо це стосується питань конституційної модернізації державно-правових відносин. У цьому контексті необхідно відстежувати зміни конституційно-правового регулювання окремих видів суспільних відносин та обговорювати їх з учням 9-11 класів, спираючись на чинне законодавство.

Зокрема, за період кінця 2019 – першої половини 2020 рр. Верховною Радою України було прийнято ряд законодавчих актів, що змінили правове регулювання окремих суспільних відносин. Були прийняті Закони України «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.), «Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України» (2019 р.), «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою приведення у відповідність із Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України щодо

недоторканності народних депутатів України» (18.12.2019), «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» (19.09.2019), «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпичмент)» (10.09.2019).

З 01.01.2020 набрав чинності Виборчий кодекс України, прийнятий 19.12.2019, проте до наступних чергових або позачергових виборів народних депутатів України та депутатів місцевих рад діють окремі положення законів України «Про вибори народних депутатів України» та «Про місцеві вибори».

Важливо знати і про відтермінування строку набрання чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» – з 1 липня 2020 року, що врегульовує питання кримінальних проступків.

Під час вивчення правознавства не є доцільним використання положень нормативно-правових актів, що прийняті з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), оскільки їх дія у часі є тимчасовою.

Під час підготовки до олімпіади вчителям правознавства та учням потрібно звернути увагу на орієнтовний обсяг навчального матеріалу. Зазвичай, для складання завдань охоплюються теми з навчальної програми на момент поточного стану вивчення предмету. Наприклад, учням 9 класу до II етапу Всеукраїнської олімпіади пропонуватимуться завдання з таких тем чинної програми з основ правознавства: «Основи теорії держави і права», «Правовідносини. Правопорушення. Юридична відповідальність». До III етапу, що проходить у січні на початку лютого, додаються наступні теми: «Взаємозв'язок людини і держави», «Неповнолітні як суб'єкти цивільних, сімейних правовідносин». До IV етапу потрібно орієнтуватись на теми щодо трудових, адміністративних і кримінальних правовідносин. Потрібно звернути увагу на чинне законодавство, що регулює правовідносини в межах згаданих розділів програми, а також розуміння положень Конституції України та міжнародних документів, що стосуються прав людини.

Відповідність олімпіадних завдань рівню пройденого за навчальною програмою матеріалу повинна простежуватися і у старших (профільних) класах, завжди з урахуванням вивченого у попередніх класах матеріалу. При цьому потрібно враховувати, що характер та обсяг завдань IV етапу Всеукраїнської олімпіади розрахований на поглиблене вивчення правознавства з урахуванням змін до поточного стану національного законодавства.

У 2020 році світ зіткнувся з пандемією світового масштабу і школи були переведені на дистанційне навчання. З огляду на зазначене вище потрібно врахувати подібні виклики і бути заздалегідь готовими на них реагувати.

Так, у календарно-тематичному плануванні на 2020-2021 навчальний рік рекомендовано збільшити час на узагальнення та закріплення матеріалу за попередній навчальний рік.

Учителі мають також удосконалювати свої цифрові компетентності та рівень володіння методикою дистанційного навчання. Наприклад, за ініціативою Міністерства цифрової трансформації України створено освітні серіали для вчителів «Базові цифрові навички», «Цифрові навички для вчителів» та оглядовий освітній серіал «Карантин: онлайн-сервіси для вчителів» (<https://osvita.diia.gov.ua>). Ці матеріали допоможуть навчитися застосовувати онлайн-інструменти, щоб освітній процес став більш захопливим і ефективним.

У межах академічної свободи потрібно знайти вебсервіс або платформу, які були б зручними для використання як учителю, так і учням (наприклад, Google Classroom, Moodle, Microsoft Teams тощо). Одна із пріоритетних вимог – можливість налагодження ефективного зворотного зв'язку. Важливо, щоб в учнів були чіткі інструкції щодо завдань, які необхідно виконати, вільний доступ до навчальних матеріалів. Регулярний зворотний зв'язок про досягнуті результати важливий, але не слід його вимагати щодо кожного завдання.

Координатором проєктів ОБСЄ в Україні спільно зі студією онлайн освіти EdEra за підтримки Міністерства освіти і науки України розроблено онлайн-курс «Права людини в освітньому просторі», який рекомендований Міністерством (лист від 20.03.2019 №1/11 -2803).

Цей курс допоможе краще зрозуміти сутність та еволюцію концепції прав людини, перелік прав кожної людини та особливості прав дитини, умови обмеження прав та їхнє гарантування державою, права учасників освітнього процесу, зокрема, в інтернеті, ідею навчального закладу, дружнього до дитини, стан дотримання прав у закладі освіти, а також механізми захисту прав людини в Україні.

Доступ до курсу відкритий за наступним покликанням https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EDERA_OSCE+HRE101+2019/about

Зазначений курс не лише стане в нагоді вчителям під час викладання правознавства, позакласної роботи, але також може зараховуватись закладами післядипломної педагогічної освіти під час проходження вчителями курсів підвищення кваліфікації (за умови отримання сертифіката).

19 липня 2019 року у Верховній Раді України офіційно відкрився Освітній центр Верховної Ради України. Мета Освітнього центру - підвищити довіру громадян до Верховної Ради України, знайомлячи їх з роботою парламенту та депутатського корпусу. Головною цільовою аудиторією Освітнього центру Верховної Ради України є молодь, зокрема школярі та студенти.

За період роботи Освітнього центру Верховної Ради України більш ніж 9000 школярів із 17 регіонів України відвідали уроки з основ парламентаризму та діяльності парламенту.

Формати роботи центру є інтерактивні уроки щодо діяльності Верховної Ради України та основ парламентаризму; проведення зустрічей та майстер-класів з народними депутатами; розробка цікавих інформаційних та просвітницьких матеріалів.

Додаткова інформація за посиланням

https://iportal.rada.gov.ua/documents/origin_docum/2592.html

Громадянська освіта

У 2020/2021 навчальному році чинною є навчальна програма «Громадянська освіта (інтегрований курс). 10 клас» для закладів загальної середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки від 23.10.2017 № 1407. Програму розміщено на офіційному вебсайті Міністерства за покликанням (<https://goo.gl/fwh2BR>).

Відповідно до навчальної програми учні 10-х класів продовжать вивчати навчальний предмет «Громадянська освіта».

Зміст громадянської освіти визначається як суспільними потребами, вимогами соціальних і державних інституцій, так і інтересами особистості, її ставленням до суспільних проблем і готовністю брати участь у їх розв'язанні.

Беручи до уваги вкрай важливу державотворчу місію курсу громадянської освіти, інтегрований навчальний предмет «Громадянська освіта» спрямований саме на розвиток та соціалізацію особистості, формування її національної самосвідомості, громадянської позиції, загальної культури, світоглядних орієнтирів, критичного мислення, творчих здібностей, дослідницьких та аналітичних навичок, а також навичок життєзабезпечення та професійних якостей.

Надзвичайно важливо сформувати в молодих громадян України повагу до прав людини, плюралізму та демократії, верховенства закону, виховати в них неприйняття насильства, ксенофобії, расизму, агресії, нетерпимості.

Для досягнення мети громадянської освіти учнівство насамперед потрібно ознайомити зі здобутками й розвитком демократичного суспільства у країнах світу та принципами становлення демократії в Україні.

Важливо сформувати мотивацію та основні вміння, потрібні для відповідальної участі у громадсько-політичних процесах, конструктивне ставлення молоді до суспільного життя. Юнацтво має навчитися діяти у відповідності до власних переконань і цінностей, поважаючи при цьому права й свободи інших громадян.

Громадянська освіта передбачає інтеграцію соціально-гуманітарних знань та орієнтацію на розв'язання практичних проблем. інтегративних громадянознавчих знань та має сприяти формуванню активної позиції молоді щодо реалізації ідеалів і цінностей демократії в Україні, а також створити умови для набуття учнями досвіду громадянських дій, демократичної поведінки та конструктивної взаємодії.

В основу курсу громадянської освіти покладено компетентнісний підхід, що корелюється з ключовими життєвими компетентностями, формування яких відбувається на трьох рівнях: засвоєння знань, формування ціннісних ставлень та здобуття практичного досвіду.

Відповідно до програми інтегрованого курсу та завдань громадянської освіти, навчальний процес має базуватися на основі активних та інтерактивних

форм і методів роботи з учнівством. Зокрема, комунікація й взаємодія в парах і групах, організація дискусій, диспутів стимулюватимуть командну роботу, надаватимуть учням можливість для формування та розвитку вмінь і навичок аргументовано й чітко представляти власну позицію, сприймати думки інших (навички активного слухання), уміння ставити запитання одне одному, висловлюватися по черзі, сприятимуть налагодженню рівноправної взаємодії всіх учасників освітнього процесу.

Під час вивчення тем важливо передбачити аналіз актуальних суспільних проблем сьогодення, життєвих прикладів. Актуалізація вже існуючих знань та досвіду з відповідної тематики вмотивовуватиме роботу учнів, сприятиме формуванню критичного мислення, уміння орієнтуватися в складних суспільних процесах.

Проекція програмного матеріалу на рівень місцевої громади також стане у пригоді вчителям, які викладатимуть предмет «Громадянська освіта». Зустрічі з діячами місцевих органів влади, членами громадських організацій, громадськими активістами, волонтерами, представниками засобів масової інформації, іншими цікавими людьми, які обрали активну й відповідальну громадянську позицію, екскурсії до органів влади, редакцій ЗМІ тощо активізуватимуть освітній процес, сприятимуть залученню учнів до участі у соціальних проектах місцевих громад.

У сучасному освітньому процесі важливе значення має активне залучення учнів старших класів до використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). За допомогою ІКТ учні мають можливості розширити коло спілкування, ознайомитися із додатковою інформацією, брати участь у дискусіях, зокрема відвідуючи форуми, чати, блоги, урізноманітнити процес навчання за допомогою онлайн завдань, навчальних ігор, квестів тощо.

Практичні завдання передусім передбачають можливості застосування набутих учнями знань та навичок у практичній площині. Юнацтво може, наприклад, започаткувати й розробити проєкт, підготувати плакат, лепбук, скласти петицію, написати листа-звернення, допомогти тим, хто цього потребує, взяти участь у соціально значущих акціях громади тощо.

Зміст програми з громадянської освіти не містить уроків узагальнення і тематичного контролю. Тому вчитель може (за необхідності) планувати такі уроки на свій розсуд, оскільки програма не містить розподілу навчального матеріалу за годинами.

Громадянську освіту в закладах загальної середньої освіти не варто обмежувати навчанням у класі. Зміст такої освіти передбачає наскрізну реалізацію її завдань на всіх рівнях навчально-виховного процесу: навчанні, позакласній роботі, виховному середовищі навчального закладу, соціальному партнерстві з місцевою громадою та батьками й близькими молоді людьми.

Підручники, посібники, робочі зошити з друкованою основою та інші матеріали, що використовуються на уроках, повинні мати гриф Міністерства освіти і науки України.

Всеукраїнською Асоціацією викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба», на основі багаторічного досвіду імплементації освіти для демократичного громадянства в Україні, створено онлайн-платформу підручника з громадянської освіти для 10-класу www.citizen.in.ua. Текст онлайн-підручника постійно доповнюється різними навчальними матеріалами: ілюстраціями, аудіо- та відеоматеріалами, цікавими фактами і прикладами з життя. Реєстрація вчителя та його учнів на цьому сайті створює для них можливість брати участь в опитуваннях, знайомитися із додатковими джерелами й здобувати за це додаткові бали, користуватися сервісами підсумкового оцінювання знань по кожному із семи розділів тощо.

З вересня 2020 року на базі сайту www.citizen.in.ua буде організовано роботу онлайн курсу з громадянської освіти для учнів 10 класу, котрий буде включати біля 60 інтерактивних відеоуроків від кращих вчителів громадянської освіти України.

У контексті російської інформаційної агресії особливе місце в нашому суспільстві посідає медіаграмотність. З 2015 року відбувається методологічне та кваліфікаційне забезпечення процесу упровадження медіаграмотності та методик критичного мислення до викладання суспільних дисциплін у закладі загальної середньої освіти. Посібник «Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін та електронний посібник для вчителя «Медіаграмотність та критичне мислення на уроках суспільствознавства» сприятиме набуттю медіаграмотності та навичок критичного мислення старшокласниками під час вивчення курсу «Громадянська освіта» та інших суспільствознавчих курсів. На базі онлайн-бібліотеки з медіаосвіти АУП з вересня 2013 є портал «Медіаосвіта та медіаграмотність» (<http://www.medialiteracy.org.ua>), у тому числі з відеоархівом, з метою створення інтерактивної платформи для спілкування медіапедагогів, задля сприяння відкритості та публічності процесів у медіаосвітньому середовищі.

На порталі розміщуються новини медіаосвіти, поповнюється електронна бібліотека, календар подій, плани уроків, презентації тощо).

В умовах війни вкрай актуальним є вивчення курсу за вибором «Міжнародне гуманітарне право» (для учнів 10 (11) класів закладів загальної середньої освіти). Програма зазначеного курсу рекомендована Міністерством (лист від 02.07.2018 № 22.1/12-Г-470). Вивчення курсу сприятиме виробленню в учнів стійкої зацікавленості проблемами міжнародного гуманітарного права, формування вміння використовувати гуманістичні цінності, як базові в повсякденному житті і в подальшій професійній діяльності; вести діалог, спілкуватися з носіями різних культур і цінностей; культуру ненасильницьких відносин, здатність аналізувати свої погляди тощо. Також надзвичайно важливим є формування громадсько активних та відповідальних молодих людей, здатних дотримуватися норм гуманітарного права і принципів поваги до життя і людської гідності, захищати і розвивати їх у майбутніх сферах своєї діяльності.

Школярі мають розуміти причини появи тимчасово переміщених осіб, біженців, складнощі їхнього життя тощо.

Аналітичні матеріали, а також дані багатьох сучасних досліджень показують, що в наш час у країні склалася ситуація, коли реально існуюче культурне розмаїття недооцінюється, а іноді сприймається як гальмо на шляху національної консолідації. Незважаючи на фактичне культурне, етнічне та конфесійне розмаїття в країні, більшість населення не бажає приймати світ у всьому його різноманітті. Протягом багатьох десятиліть формувались забобони і стереотипи до різних груп населення. Велика кількість внутрішньо переміщених осіб із Криму й Сходу країни стала ще одним викликом, що спонукає шукати дієві інструменти для адаптації та соціалізації в регіонах України людей, відмінних своїми мовними, релігійними, культурними та іншими характеристиками. Також надзвичайно актуальними є розвиток громадянської освіти й системна цілеспрямована робота по об'єднанню країни, розвитку міжрегіональних зв'язків, інтеграційних процесів і співпраці.

Відповіддю на ці виклики може бути увага до регіональних особливостей й їхнє широке представлення у загальноукраїнському контексті, а також системний, інтегрований, компетентнісний підходи до знайомства з оточуючим середовищем і інклюзія у широкому сенсі цього слова. Формування громадянської та соціальної компетентності дітей є також важливим компонентом розвитку дитини й підготовки її до реалій життя у світі, що швидко змінюється. Саме для набуття практичних навичок й компетентностей для життя й був розроблений наскрізний інтегрований курс «Культура добросусідства». Його програми успішно пройшли апробацію й схвалені до використання. Зміст курсу є інтегрованим і, таким чином, дозволяє здобувачеві освіти побачити явища навколишнього життя в їх взаємозв'язку і взаємовпливі. Пріоритетність виховних та розвиваючих завдань через активну практичну діяльність сприятиме формуванню певних навичок і моделей поведінки, у першу чергу, спрямованих на розвиток особистості, її культурної компетентності, громадянської свідомості та відповідальності, повагу до різноманіття, набуття ціннісних орієнтирів.

Зазначені програми дозволяють широко використовувати новітні освітні технології в навчанні, стимулюють введення інноваційних форм роботи, таких як інтерактивні заняття, тренінги, дискусії, ділову гру, кейс-стаді та ін. З програмами, посібниками і методичними матеріалами «Культура добросусідства» можна ознайомитися за покликанням <http://idcir.com.ua/kultura-dobrosusidstva/metodichna-pidtrimka/> Матеріали курсу надають можливість організації інтерактивного навчання через дистанційні форми за допомогою онлайн платформ, а також різних онлайн інструментів. Курс «Культура добросусідства» може стати важливою складовою частиною сучасної громадянської освіти дітей різного віку, а також їхніх батьків, бо дає змогу широко залучати до освітнього процесу дорослих і громаду, що також сприяє розвиткові інтеграційних процесів у суспільстві.

Навчальний курс «Культура добросусідства» може бути введений, починаючи з будь-якого класу, як спецкурс за рахунок годин варіативної частини навчальних планів (35 годин на рік), або гурткової роботи, за відсутності годин - як виховна година. Викладання курсу може здійснюватися класними керівниками – вчителями початкових класів і вчителями-предметниками, шкільними психологами, соціальними працівниками, бібліотекарами за умови проходження ними відповідної методичної підготовки.

У закладах середньої освіти України впроваджується Всеукраїнська програма освіти для демократичного громадянства «Демократична школа», що розроблена Європейським Центром ім. Вергеланда, Радою Європи та Міністерством освіти і науки України. Метою програми є підтримка реформ із демократизації та децентралізації у сфері середньої освіти в Україні, впровадження освіти з демократичного громадянства та прав людини.

З метою підтримки розвитку культури демократії в школах і розвитку громадянських компетентностей програмою «Демократична школа» було розроблено такі онлайн інструменти.

Інструмент демократичного розвитку школи

Допоможе визначити сфери освітнього процесу, які можуть бути покращені, спланувати зміни та регулярно відслідковувати прогрес. Інструмент базується на принципі самооцінювання за певними критеріями. Результати самооцінки доступні лише для людей, зареєстрованих як «директор» і «помічник директора» школи. Відповідно, самооцінка має бути максимально чесною і критичною і вказати на необхідні покращення. Самооцінювання є своєрідною підготовкою до інституційного аудиту і сприяє активізації органів громадського самоврядування. Повна сесія самооцінки з обговоренням може тривати до 4-х годин. Радимо здійснювати самооцінювання наприкінці навчального року з тим, щоб внести ініціативи щодо розвитку школи в річний робочий план. Детальніше про роботу з інструментом [читайте в інструкції](#) або в [Практичному посібнику для шкіл з використання Інструменту демократичного розвитку](#). Для доступу до онлайн версії інструменту директору школи необхідно [зареєструватися](#) на сайті та створити профіль школи.

Посилання для реєстрації: <https://www.schools-for-democracy.org/registration-manual>

Тулбокс для вчителів

Це збірка інтерактивних вправ для розвитку громадянських компетентностей на різних предметах. У цій збірці вчителі діляться своїми напрацюваннями. Тут можна шукати ідеї і готові вправи, розроблені та апробовані колегами. Для того, щоб бачити вправи, реєстрація на сайті програми «Демократична школа» не потрібна. Тут також можна поділитися власними розробками. За це Програма пропонує сертифікат. Для додавання вправ у Тулбокс потрібно [зареєструватися](#) на сайті.

Посилання на Тулбокс: <https://www.schools-for-democracy.org/onlain-resursy/toolbox>

Карта міжпредметних зв'язків

Доступна для [зареєстрованих](#) шкіл і вчителів. Вона допомагає вчителям співпрацювати і планувати міжпредметні зв'язки для формування громадянських компетентностей. Наприклад, учителі різних предметів хочуть провести на своїх уроках вправи для розвитку громадянських компетентностей, вони можуть внести в карту-«календар» вправи, які збираються проводити. Інші колеги, які проводитимуть уроки, скажімо, у 8-х класах, будуть бачити, що вже заплановано, і уникнуть повторення. Також вчителі можуть домовитись про розвиток, наприклад, вміння співпрацювати, і спланують на тиждень/місяць вправи, які будуть проводити на своїх уроках, в рамках своїх предметів, але всі ці вправи сприятимуть формуванню вміння співпрацювати в учнів і учениць 8-х класів.

Ситуативні тести для моніторингу розвитку громадянських компетентностей учнів

Моніторинговий інструмент було розроблено та апробовано у рамках інноваційного освітнього проекту всеукраїнського рівня «Формування та оцінювання громадянських компетентностей в освітньому процесі на рівні базової середньої освіти», який Програма підтримки освітніх реформ в Україні «Демократична школа» Європейського Центру ім. Вергеланда реалізує у співпраці з МОН. Інструментарій моніторингу розроблено відповідно до Рамки компетентностей для культури демократії (Рада Європи, 2018).

Цей моніторинг оцінює не індивідуальні результати окремих учнів чи роботу конкретних учителів. Він дає можливість з'ясувати рівень розвитку громадянських та соціальних компетентностей учнів певного класу (скажімо, на початку навчального року), на підставі отриманої інформації спланувати роботу з учнями – і в кінці навчального року провести повторний моніторинг, щоб оцінити результативність проведеної роботи й отримати інформацію щодо того, з якими складовими компетентностей працювати надалі.

Щоб провести моніторинг розвитку громадянських компетентностей, учитель має бути [зареєстрований](#) на сайті програми «Демократична школа». Зареєстрованому вчителю доступне посилання на тест, який мають пройти учнів. Після проведеного моніторингового тестування результати будуть доступні також у кабінеті вчителя на початку червня. Результати учнів, з якими вчитель провів тестування, будуть доступні тільки йому. Для порівняння також будуть надаватися загальні (усереднені) результати всіх шкіл, які проходять цей моніторинг.

Посилання для реєстрації: <https://www.schools-for-democracy.org/registration-manual#vchytel>

Вебінари

Зараз доступні для перегляду вебінари з таких тем:

- Взаємодія в умовах дистанційного навчання.
- Проектний підхід у школі.
- Попередження і вирішення конфліктів в організаціях.

- Цифрове громадянство.
- Міжнародний день прав людини: як його провести у школі?
- Цифрові відзнаки в громадянській освіті.
- Інтерактивні методи для формування та оцінювання громадянських компетентностей: Картки «Демократія для всіх»

Посилання на вебінари: <https://www.schools-for-democracy.org/onlain-resursy/vebinary>

На Веб платформі www.prometheus.org.ua з вересня 2020 будуть розміщені такі ресурси

Інтерактивні посібники

Посібник «Як побудувати демократичну школу: Інтерактивний посібник про загальношкільний підхід до формування демократичної культури школи та розвитку громадянських компетентностей».

Цей навчальний ресурс є узагальненням досвіду роботи Програми підтримки освітніх реформ «Демократична школа», яка впроваджується в Україні з 2015 року. У ньому ми зібрали практичний досвід та поради тренерської мережі, а також адміністрацій, вчителів, учнів та їхніх батьків з понад 300 шкіл, які брали участь у Програмі і впроваджували демократичні зміни та реалізовували наскрізну змістову лінію «громадянська відповідальність». Всі вправи, тести, поради і тексти посібника були апробовані учасниками та учасницями програми безпосередньо в школі, містять максимум практичного досвіду і лише найнеобхіднішу теорію.

Посібник «Формувальне оцінювання для розвитку громадянських компетентностей»

Цей курс розроблено для підтримки вчителів у застосуванні формувального оцінювання на уроках з різних предметів. Формувальне оцінювання це демократична практика, яка може бути реалізована в атмосфері взаємної довіри за участі учителів і здобувачів освіти.

Лінійка Онлайн курсів

Чотири онлайн курси створені на основі досвіду співпраці Програми підтримки освітніх реформ в Україні «Демократична школа» з понад 300 школами. Це такі курси: «Розвиток культури демократії і застосування загальношкільного підходу», «Розвиток демократичного середовища і демократичного врядування в навчальному закладі (школі)», «Формування культури демократії через розвиток громадянських компетентностей на уроках різних предметів та позакласній діяльності», «Формування культури демократії та громадянських компетентностей у співпраці з громадою».

Зазначені курси допоможуть сформуванню цілісного розуміння культури демократії та надихнути на її розвиток та впровадження у закладі освіти.

Курси духовно-морального спрямування

Міністерством затверджено Типову освітню програму для закладів загальної середньої освіти II ступеня, складовою якої є навчальний план (наказ МОН від 20.04.2018 № 405). Згідно з таблицею 13 Типової освітньої програми у

5 – 6 класах може вивчатись предмет «Етика» або курси духовно-морального спрямування. Тобто предмет «Основи християнської етики» може вивчатись за рахунок інваріантної складової. У початковій школі, а також у 7 – 11 класах курси духовно-морального спрямування можуть вивчатись за рахунок варіативної складової.

Натепер Міністерством рекомендовано такі програми: «Основи християнської етики», «Християнська етика в українській культурі», «Православна культура Слобожанщини», «Біблійна історія та християнська етика», «Школа подружнього життя». Перелік розміщено на сайті Інституту модернізації змісту освіти.

Зазначені курси є дисциплінами світоглядного, культурного та освітньо-виховного спрямування. Вони не є вченням віри, не включають релігійних обрядів, не ставлять за мету залучення до певної конфесії. Викладання предметів передбачає виховання в учнів поваги до свободи совісті, релігійних та світоглядних переконань інших людей; здатності до співжиття в полікультурному та поліконфесійному українському суспільстві. Вивчення зазначених курсів в закладах загальної середньої освіти є можливим лише за умови письмової згоди батьків та за наявності підготовленого вчителя.

Відповідно до українського законодавства викладати такі курси можуть особи, які мають педагогічну освіту та документ про проходження відповідної курсової підготовки.

Викладання основ християнської етики та інших предметів духовно-морального спрямування в закладах загальної середньої освіти можливе за умови письмової згоди батьків та за наявності підготовленого вчителя. При цьому просимо враховувати ситуацію, коли не всі діти відвідують зазначені курси. У такому випадку ці заняття повинні бути в розкладі першим або останнім уроком.

Для належного підвищення кваліфікації вчителів етики та інших курсів духовно-морального спрямування, обміну досвідом, підвищення якості викладання можуть бути створені районні (міські) методичні об'єднання вчителів, творчі групи, кабінети тощо.

Зміст курсів духовно-морального спрямування не передбачає катехізацію, неприпустимим є також нав'язування учителем дітям власних поглядів у ставленні до тих чи інших Церков, примусу дітей до молитви під час уроків, відвідування церковних служб тощо.

Предмети духовно-морального спрямування слід викладати в тісній співпраці з батьками, інформувати батьківську громадськість про особливості християнської етики, давати їм можливість відвідувати уроки і позакласні заходи з предмета.

Програмами суспільних дисциплін (історія, правознавство, громадянська освіта) передбачено години *резервного часу*, які вчитель використовуватиме на власний розсуд.

Календарне планування навчального матеріалу здійснюється учителем безпосередньо в навчальних програмах. Можна користуватись також окремими брошурами, зробленими на основі навчальних програм. На основі календарних планів вчителі розробляють поурочні плани, структура і форма яких визначається ними самостійно. Поурочними планами для вчителів можуть слугувати також методичні посібники, що мають гриф Міністерства освіти і науки України. Під час розроблення календарних планів вчитель може на власний розсуд використовувати резервні години – планувати проведення практичних, контрольних робіт, семінарів, засідань круглих столів тощо.

Крім того, учитель на свій розсуд може об'єднувати уроки узагальнення і тематичний контроль; зробивши відповідні записи в журналі.

Учнівські зошити з предметів суспільно-гуманітарного циклу переглядаються учителем один раз на семестр і бал за ведення зошита може (за бажанням вчителя) виставлятися в журнал. При виставленні тематичних оцінок вчитель на власний розсуд може враховувати або ні оцінку за ведення зошита.

Підручники, посібники, робочі зошити, атласи та контурні карти, зошити для контролю і корекції навчальних досягнень тощо, що використовуються на уроках, повинні мати гриф Міністерства освіти і науки України. Перелік навчальної літератури, рекомендованої міністерством розміщено на сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». Зазначений перелік постійно оновлюється.

Економіка

Економічна освіта – це засіб для розвитку економічного мислення здобувача освіти, що реалізується в формі економічної поведінки людини. Метою сучасного економічного виховання та освіти (економічного мислення й поведінки) є розвиток підготовки людини до економічного життя і забезпечується оптимальним поєднанням фундаментальної освіти та практичної підготовки при яких знання перетворюються у переконання, а уміння і навички дозволяють швидку адаптацію особистості в житті, яке невинно трансформується та використання власного потенціалу для самореалізації й навчання впродовж життя.

Умовно сучасна шкільна економічна освіта представлена двома компонентами. Перший - це формування системних економічних знань, умінь в учнів, що ґрунтується на принципах фундаментальності, варіативності, гуманізації та гуманітаризації змісту освітнього процесу, здатності оперувати цими знаннями та застосовувати їх. Другий компонент економічної освіти – це формування компетентності підприємливості та фінансової грамотності як важливих якостей, необхідних для ефективного виконання економічних завдань, впродовж навчання та в подальшій самореалізації у самостійному житті. Перший компонент у значній мірі забезпечується вивченням економіки на профільному рівні, другий фінансовою грамотністю - вибірково-обов'язковим предметом, що може вивчатись у закладі освіти за наявності належних умов у старшій школі (наказ МОН від 28.11.2019 № 1493 «Про внесення змін до типової освітньої

програми закладів загальної середньої освіти III ступеня»)
<https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-vnesennya-zmin-do-tipovoyi-osvitnoyi-programi-zakladiv-zagalnoi-serednoyi-osviti-iii-stupenya>) та курсами за вибором у початковій та базовій школі. Перший і другий компоненти підтримуються спеціальними курсами, перелік яких подано на офіційному сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» за покликанням: <https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>

Учні 10-11 класів у 2020/2021 навчальному році продовжать вивчення економіки на профільному рівні (105 годин, 3 годин на тиждень) за навчальною програмою, що затверджена наказом МОН від 23.10.2017 № 1407. Зазначена навчальна програма розміщена на офіційному вебсайті МОН. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

Компетентнісний потенціал предмета, мета й основні завдання курсу економіки в старшій школі визначено змістом пояснювальної записки до навчальної програми.

Сьогодні основними завданнями вивчення економіки є:

у сфері навчання: засвоєння учнями систематизованих знань, умінь, навичок економічної діяльності; вироблення економічної свідомості, світогляду, переконань; набуття умінь і навичок самостійного оволодіння й застосування економічних знань, аналізу та оцінки економічних явищ і процесів;

у сфері самопізнання: осмислення свого індивідуального економічного потенціалу; формування стійких навичок свідомої економічної поведінки й мислення; позитивних особистих якостей, вироблення активної життєвої позиції; самореалізація;

у сфері мотивації: розвиток пізнавального інтересу до проблем економіки; формування постійної потреби в економічних знаннях; прагнення до цивілізованого підприємництва, що повинно стати засобом соціального захисту; адаптація молоді до ринкових умов господарювання.

Економіка, як предмет забезпечує одну з важливих освітніх компетентностей, а саме «навчає бути», навчає жити разом, тобто володіти здатністю існувати раціонально, морально, виживати усвідомлено, самостійно.

Однією з педагогічних умов формування економічної компетентності є використання інноваційних методів навчання, серед яких особливе місце належить інтерактивним. Інтерактивні технології навчання класифікуються науковцями в основні чотири групи. По-перше, кооперативне навчання. Найпоширенішими методами цієї групи є робота в парах під час проведення письмових опитувань, тестування, виконання завдань; синтез думок для вирішення складних проблем під час практичних занять; коло ідей при вирішенні суперечливих питань. Такі методи співпраці дають можливість школярам виконувати завдання, що сприяють розвитку навичок спілкування в групі, критично мислити, переконувати. По-друге, колективногрупове навчання, при якому використовуються методи: «коло ідей», «мікрофон»; мозкова атака при

вирішенні проблемних завдань, наприклад: дерево рішень при аналізі конфліктних ситуацій. Ці методи допомагають учням висловити свою думку. Портрети, ситуативне моделювання, до цієї групи можна віднести імітаційні ігри-тренінги та рольові ігри. Четверта група – це опрацювання дискусійних питань. При цьому застосовуються методи: «займи позицію» (власна думка) та дискусія. Такі методи допомагають учням відстоювати власну думку, вести дискусію, стимулюють до розвитку критичного мислення, поглиблюють знання з обговорюваної теми.

Методи активізації навчально-пізнавальної діяльності в економіці ефективно поєднуються з іншими загальними дидактичними методами (пояснювально-ілюстративним, репродуктивним, проблемного викладу, частково-пошуковим, дослідницьким), доповнюють й урізноманітнюють їх, а також органічно вписуються в педагогічний процес і відповідають умовам педагогічного середовища школи із сталими гуманістично-демократичними засадами. Весь процес навчальної діяльності проходить на позитивному емоційному тлі, що забезпечує підвищення ефективності співробітництва вчителя і учня. При цьому вчитель, що проводить урок, виступає не стільки джерелом інформації, скільки організатором усієї роботи, спрямовуючи її у потрібне русло, створюючи сприятливий психологічний клімат у групі, коректуючи помилки. Роль учителя особливо зростає, коли учні працюють в умовах ігрових моделей навчання. Це допомагає творчо підходити до процесу навчання взагалі, сприяє розвитку вміння зважувати альтернативні рішення, бачити неординарні шляхи розв'язання проблем.

Практичні роботи є особливою формою, способом і засобом перевірки та оцінювання результатів навчання. За змістовою тематикою у 10 класі учням пропонується виконання 5, а в 11 класі 8 практичних робіт. Обов'язковими для оцінювання є 2 практичні роботи за семестр.

Письмові роботи з економіки, у тому числі тематичні, що виконуються протягом семестру, після завершення вивчення теми, можуть виконуватися у різному форматі.

Підсумкові роботи, одна на рік готується вчителем (рекомендовано письмову роботу у тестовому форматі завдань та економічні задачі), виконується письмово і є обов'язковою.

Також у 2020/2021 навчальному році учні 10 класу зможуть вивчати економічні питання за інтегрованою навчальною програмою «Громадянська освіта» (Розділ 6. Взаємодія громадян і держави в досягненні суспільного добробуту), що затверджена наказом МОН від 23.10.2017 № 1407. Зазначена навчальна програма розміщена на офіційному вебсайті МОН. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

Важливу роль у підвищенні фахової обізнаності відіграють хмарні технології. Основні компанії: Google, Microsoft, IBM, намагаються удосконалити хмарні технології для їх впровадження у освітній процес. Сучасні веб-сервіси у хмарі є

важливою системою, завдяки якій створюються певні навчальні середовища для підвищення кваліфікації вчителів та розвитку їх професіоналізму та надається можливість залучити до освітнього процесу учнів та їх батьків через використання досягнень Інтернет-технологій, електронних додатків для освіти. Окрім того, передбачається впровадження Національної освітньої електронної платформи, яка стане рушієм суттєвих змін в освітньому процесі та започаткує ринок виробництва українських електронних освітніх продуктів і сервісів, сприятиме формуванню цифрової компетентності учасників освітнього процесу в Україні.

Підсилити економічну компетентність можна використанням і реалізацією завдань курсів за вибором, перелік яких розміщено на офіційному сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» за покликанням <https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>

Список навчальних програм, підручників та посібників для закладів загальної середньої освіти, яким надано гриф Міністерства освіти і науки України або схвалення для використання в закладах загальної середньої освіти (далі-Перелік) включає додаткове навчально-методичне забезпечення. Пропоновані курси за вибором можуть викладатися за рахунок варіативного компонента змісту освіти для забезпечення пізнавальних і освітніх потреб старшокласників та використовуватись незалежно від обраного профілю навчання й стати актуальними для учнів основної школи.

Фінансова грамотність

У 2020/2021 навчальному році фінансова грамотність – як вибірково-обов'язковий предмет, за наявності належних умов у закладі освіти (наказ МОН від 28.11.2019 № 1493) вивчатиметься у 10, 11 класах за новими навчальними програмами «Фінансова грамотність. Фінанси. Що? Чому? Як?» (35 год., 1 година на тиждень) та (105 год., 3 година на тиждень)) для 10, (11) класів закладів загальної середньої освіти (за ред. Смовженко Т. С.) (листи МОН від 28.05.2019 № 1/11- 4995 та від 28.05.2019 № 1/11- 4962), а також за новим підручником «Фінансова грамотність. Фінанси. Що? Чому? Як?» для 10, (11) класів закладів загальної середньої освіти (за ред. Смовженко Т. С.) (лист МОН від 28.05.2019 № 1/11- 4963).

Нове покоління навчальних матеріалів (навчальна програма, підручник, робочий зошит) стало результатом завершення дослідно-експериментальної роботи та підведенням підсумків експериментальної діяльності у серпні 2019 року. Під час роботи над новою редакцією навчально-методичного забезпечення, науковими керівниками експерименту проаналізовано всі рекомендації вчителів – практиків та фахівців, діагностичні зрізи знань учнів та результати анкетування учнів і вчителів, враховано моніторингові дослідження якості, рецензії регуляторів фінансового ринку, практиків, матеріали розглянуто комісією з економіки Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України та надано відповідно гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України».

Нові навчальні матеріали було презентовано на прес-конференції 16.08.2019 в м. Київ у залі колегії МОН та розміщено на сайті МОН за покликанням: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi-pidruchniki-ta-navchalno-metodichni-posibniki-rekomendovani-mon/navchalni-materiali-finansova-gramotnist-finansi-sho-chomu-yak-dlya-uchniv-10-11-klasivv>

Учні 5-9 класів мають можливість вивчати фінансову грамотність, як варіативний курс за програмами: «Родинні фінанси» для 5 класу, «Фінансово-грамотний споживач» для 6 класу, «Фінансова культура» для 7 класу, «Прикладні фінанси» для 8 класу, «Економіка & фінанси» для 9 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Довгань А. І., Часнікова О. В., та інш за заг. ред. Смовженко Т. С.), які розміщено на офіційному сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» за покликанням <https://imzo.gov.ua/kurs-finansova-gramotnist/programne-zabezpechennya-u-osnovniy-i-pochatkoviy-shkoli/>

Навчально-методичний комплект для учнів 5-9 класів включає: навчальну програму, навчальний посібник для учня, навчально-методичний посібник для вчителя, робочий зошит для учня). Матеріали оновлено і розміщено на офіційному сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», режим доступу: <https://imzo.gov.ua/kurs-finansova-gramotnist/elektronni-versiyi-posibnikiv-spetskursu/>

Також інформуємо, що на цьому ж сайті у розділі «Електронна бібліотека», крім електронних версій підручників з економіки (режим доступу: <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv>), розміщено науково-популярне видання серії «Шкільна бібліотека» «Основи споживчих знань. Споживча етика» посібник серії «Шкільна бібліотека» для 5-6 класів закладів загальної середньої освіти (авт. Овчарук О. В., Пужайчерета Л. М.)

(режим доступу: lib.imzo.gov.ua/posbniki-ser-shklna-bbloteka/osnovi-spozivchikh-znan-spozivcha-etika-posbnik-ser-shklna-bbloteka-dlya-5-6-klasv-zakladv-zagalno-seredno-osvti-avt-ovcharuk-o-v-puzhaychereta-l-m/)

З метою популяризації фінансово-економічних знань у 2020/2021 навчальному році за підтримки Міністерства освіти і науки України організуються і поводяться:

черговий Всеукраїнський турнір юних економістів, питання якого друкуються в періодичних виданнях

VII Всеукраїнський турнір юних знавців курсу «Фінансова грамотність», умови проведення розміщені на сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти».

Суттєву допомогу для підвищення свого фахового рівня та в підготовці до уроків з економіки та фінансової грамотності вчителям надають науково-методичний журнал «Географія та економіка в рідній школі» Міністерства освіти і науки України та науково-методичний журнал «Економіка в школах України», Інтернет-ресурси (наприклад, «Портал споживача» – www.consumerinfo.org.ua, «Державна служба статистики України» – www.ukrstat.gov.ua, «Національний банк України» – www.bank.gov.ua), авторські творчі майстерні учителів.

Рекомендовані джерела:

1. Національна стратегія фінансової грамотності. Презентація. Офіційний сайт НБУ України: <https://bank.gov.ua/news/all/strategiya-finansovoyi-gramotnosti>; <https://bank.gov.ua/news/all/natsionalniy-bank-prezentuvav-bachennya-strategiyi-finansovoyi-gramotnosti>
2. Авт. кол НАПН України. Концепція економічної освіти в гімназії та ліцеї України. – К.: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018
3. Пронікова І. В. Базові поняття економічної освіти школярів в Україні (кінець ХХ – початок ХХІ століття) [Електронний ресурс] / І.В. Пронікова // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. – 2018. – Вип. 151(1). – С. 218-221. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2018_151\(1\)_50](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2018_151(1)_50).
4. Овчарук О. В. Інтеграція підприємницької компетентності до змісту навчальних програм середньої освіти: концептуальні підходи // Економіка в школах України : науково-методичний журнал. 2018 р. № 1 (158). С. 4-18.
5. Фаловська І. Д., Заєць Н. О., Чміль Т. В. Економічна освіта школярів у сучасній Україні збірник «Молодий вчений» № 12.1 (64.1) грудень, 2018 р.
6. Шпак О., Булашенко С., Примаченко Н. Економічна освіта як засіб формування соціальної активності учнів. Ж-л «Молодь і ринок» №2 (169), 2019.
7. Кінах Н. В. Структура економічної компетентності педагога нової української школи / Н.В. Кінах // Science Review. 2017. No. 7(7). Vol. 4. December 2017. P. 52–54.
8. Лодатко Є. Формування економічної компетентності майбутнього вчителя у контексті викликів нової української школи. Збірник «Гуманізація навчально-виховного процесу». 2018, № 1 (87).

Освітня галузь «Математика»

У 2020/2021 навчальному році 5-9 класи (також 8-9 класів з поглибленим вивченням математики) продовжують навчатися за навчальною програмою, затвердженою наказом МОН від 07.06.2017 № 804. Програму розміщено на офіційному вебсайті Міністерства за покликанням (<https://goo.gl/GDh9gC>);

10-11 класи вивчатимуть математику за навчальною програмою, затвердженою наказом МОН від 23.10.2017 № 1407 – для 10-11 класів: «Рівень стандарту. 10-11 класи», «Профільний рівень. 10-11 класи». Програми розміщено на офіційному вебсайті Міністерства за покликанням (<https://goo.gl/fwh2BR>).

Навчальні програми укладено на компетентнісній основі. Розставлені наголоси на формування практичних навичок для подальшого їх застосування в реальному житті замість опрацювання великого об'єму теоретичного матеріалу без можливості його застосування на практиці. Вивчення математики спрямоване не лише для розвитку математичної компетентності, а й інших ключових компетентностей. У програмах наведено таблицю з переліком